

ΤΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

Ι. Ο κανόνας

62. Υποκείμενο και αρχικός δικαιούχος της πνευματικής ιδιοκτησίας είναι ο δημιουργός. Η αρχή αυτή που πηγάζει από το φυσικό δίκαιο και είναι γνωστή ως «αρχή της αλήθειας», ίσχυε πάντοτε στο ελληνικό δίκαιο¹. Με το Ν.2121/1993 καθιερώνεται ρητά στο άρθρο 6 παρ. 1 που ορίζει ότι «ο δημιουργός... είναι ο αρχικός δικαιούχος του περιουσιακού και του ηθικού δικαιώματος επί του έργου»².

Συνέπεια της «αρχής της αλήθειας» είναι ότι αρχικός δικαιούχος είναι μόνο φυσικό πρόσωπο το οποίο αποκτά την πνευματική ιδιοκτησία πρωτογενώς, ενώ το νομικό πρόσωπο γίνεται δικαιούχος δευτερογενώς³. Το νομικό πρόσωπο δεν μπορεί εκ των πραγμάτων να δημιουργήσει και γίνεται υποκείμενο του δικαιώματος μόνο κατά τρόπο παράγωγο⁴.

Η αρχή ότι ο δημιουργός-φυσικό πρόσωπο είναι αρχικός δικαιούχος αποτελεί κανόνα δημόσιας τάξης που ισχύει στο εθνικό δίκαιο πνευματικής ιδιοκτησίας και δεν μπορεί να παρακαμφθεί, παρά τις μεμονωμένες αποφάσεις των δικαστηρίων που έχουν δεχθεί ότι τα αλλοδαπά νομικά πρόσωπα είναι δημιουργοί⁵. Ας σημειωθεί ότι ο όρος «δημιουργός» συνδέθηκε ευθέως με τον καλλιτέχνη περί τα τέλη του 18^{ου} αιώνα και ότι η ίδια η έννοια της δημιουργίας είναι συνυφασμένη με τον άνθρωπο, ενώ φιλοσοφικά αποδίδει τη θεωρία της γένεσης του κόσμου⁶.

II. Ανώνυμα και ψευδώνυμα έργα

63. Απόκλιση από τον κανόνα ότι ο δημιουργός είναι ο αρχικός δικαιούχος προβλέπεται μόνο για τα ανώνυμα και ψευδώνυμα έργα. Στις περιπτώσεις αυτές η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται πρωτογενώς από πρόσωπο διαφορετικό από αυτό του δημιουργού, το οποίο μπορεί να είναι και νομικό πρόσωπο. Πρόκειται για τη λεγόμενη πηλασματική κτήση που ίσχυε υπό το καθεστώς του παλαιού δικαίου⁷ και προβλέπεται τώρα στο άρθρο 11 Ν.2121/1993, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 8 παρ. 3 Ν.2557/1997. Ειδικότερα, «η λογίζεται έναντι των τρίτων ως αρχικός δικαιούχος του περιουσιακού και του ηθικού δικαιώματος, όποιος καθιστά νομίμως προσιτό στο κοινό έργο ανώνυμο ή με ψευδώνυμο»⁸. Στην περίπτωση αυτή γίνεται δεκτό ότι καθιερώνεται ένα νομικό πλάσμα⁹ που εξυπηρετεί κυρίως το σκοπό να μην μείνουν απροστάτευτα τα ανώνυμα και ψευδώνυμα έργα¹⁰. Το νομικό πλάσμα παύει να ισχύει όταν εμφανισθεί ο πραγματικός δικαιούχος, οπότε αυτός πλέον αποκτά τα σχετικά δικαιώματα στην κατάσταση που τα άφησε ο πηλασματικός δικαιούχος. Βέβαια το νομικό πλάσμα ισχύει έναντι των τρίτων, όπως ρητά προβλέπεται στην ίδια τη διάταξη του νόμου και όχι έναντι του αληθινού πνευματικού δημιουργού¹¹.

III. Έργα μισθωτών

64. Ο κανόνας ότι αρχικός δικαιούχος της πνευματικής ιδιοκτησίας είναι ο δημιουργός ισχύει και για τα έργα που δημιουργήθηκαν από μισθωτούς σε εκτέλεση σύμβασης εργασίας¹². Αυτό προβλέπεται ρητά στο άρθρο 8 εδ. α' Ν.2121/ 1993 που έχει σκοπό να εξασφαλίσει την προστασία του δημιουργού-μισθωτού έναντι του εργοδότη, εφόσον

66. Το άρθρο 40 Ν.2121/1993 ρυθμίζει το ειδικό θέμα δημιουργίας προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή από μισθωτό σε εκτέλεση σύμβασης εργασίας ή σύμφωνα με τις οδηγίες του εργοδότη και ορίζει ότι στην περίπτωση αυτή το περιουσιακό δικαίωμα μεταβιβάζεται αυτοδικαίως στον εργοδότη, εκτός αν υπάρχει αντίθετη συμφωνία²³. Η διάταξη αυτή διαφέρει από το άρθρο 8 εδ. β' Ν.2121/1993 γιατί προβλέπει αυτοδίκαιη μεταβίβαση ολοκλήρου του περιουσιακού δικαιώματος στον εργοδότη, αποτελεί όμως, όπως έχει ήδη αναφερθεί, εφαρμογή του άρθρου 2 παρ. 3 της Οδηγίας 91/250/ΕΟΚ και αποδίδει τη διεθνώς κρατούσα άποψη ότι στην περίπτωση δημιουργίας προγράμματος από μισθωτό-προγραμματιστή, ο εργοδότης έχει δικαίωμα να ασκεί όλες τις εξουσίες που πηγάζουν από το περιουσιακό δικαίωμα, εκτός εάν υπάρχει αντίθετη συμφωνία²⁴.

IV. Έργα συνεργασίας, συλλογικά και σύνθετα

67. Για τις περιπτώσεις που υπάρχει ηλιονότητα δημιουργών, το άρθρο 7 Ν.2121/1993 προβλέπει ορισμένους κανόνες βάσει των οποίων προσδιορίζεται το υποκείμενο του δικαιώματος. Η διάταξη αυτή αποδίδει ως επί το πλείστον δίκαιο που είχε διαμορφωθεί από την επιστήμη υπό το καθεστώς του προϊσχύσαντος δικαίου²⁵.

Σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 1 Ν.2121/1993 έργα συνεργασίας θεωρούνται όσα έχουν δημιουργηθεί με την «άμεση σύμπραξη δύο ή περισσότερων δημιουργών», οι οποίοι είναι αρχικοί συνδικαιούχοι του περιουσιακού και του ηθικού δικαιώματος επί του έργου. Ως συνεργασία με την έννοια της διάταξης αυτής νοείται η κοινή προσπάθεια δύο ή περισσότερων φυσικών προσώπων για τη δημιουργία ενός ενιαίου έργου π.χ. μουσικοδραματικά έργα όπως η όπερα, επιστημονικά έργα που γράφονται από δύο ή τρεις συγγραφείς, προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών που πραγματοποιούνται από περισσότερα πρόσωπα στα πλαίσια μιας ομάδας εργασίας²⁶. Δεν είναι συνεργάτες τα πρό-

ωπα που δίνουν στο δημιουργό κάποιες ιδέες ή έχουν βοηθητική εισφορά ή συνέπραξαν στη δημιουργία του έργου μόνο με την οικονομική συμβολή τους²⁷.

Το έργο συνεργασίας προϋποθέτει ενότητα προσπάθειας όλων των συνδημιουργών των οποίων η προσωπική συνεισφορά κατευθύνεται στη δημιουργία του συνόλου. Οι επιμέρους συνεισφορές και εργασίες διαφόρων δημιουργών επί του πραγματοποιηθέντος συνόλου, αλλήποτε μπορούν να διακριθούν από το όλο έργο π.χ. η μουσική από το διάλογο στα μουσικοηθρικά έργα, αλλήποτε όμως δεν μπορούν να διακριθούν, οπότε αποκλείεται κάθε δυνατότητα χωριστής εκμετάλλευσης π.χ. επιστημονικό άρθρο που δημοσιεύεται σε περιοδικό με το όνομα δύο συγγραφέων, οι οποίοι συνεργάστηκαν από κοινού για το σύνολο του έργου χωρίς να μπορεί να διακρίνει κανείς ποιος από τους δύο έγραψε το κάθε τμήμα.

Σύμφωνα με ρητή διάταξη του άρθρου 7 παρ. 1 εδ. β' Ν.2121/1993, το δικαίωμα ανήκει «κατά ίσα μέρη στους συνδημιουργούς», εκτός αν υπάρχει διαφορετική συμφωνία. Πρόκειται βέβαια για δικαίωμα που ανήκει σε περισσότερους δημιουργούς από κοινού, το οποίο ρυθμίζεται με τις διατάξεις της πνευματικής ιδιοκτησίας και συμπληρωτικά με τις διατάξεις του ΑΚ για την κοινωνία (άρθρα 785 επ. ΑΚ) αναλογικώς εφαρμοζομένων²⁸. Θα ήταν όμως σκόπιμο να είχε προβλεφθεί η αρχή της ανάλογης συμμετοχής, οπότε και η αμοιβή των συνδημιουργών θα υπολογιζόταν ανάλογα με τη συμβολή του καθενός. Η αρχή της ανάλογης συμμετοχής προβλέπεται μόνο στην εκδοτική σύμβαση και ειδικότερα στο άρθρο 33 παρ. 3 Ν.2121/1993 που ορίζει ότι η ποσοστιαία αμοιβή κατανέμεται μεταξύ των περισσότερων δημιουργών, ανάλογα με την έκταση της συμβολής του καθενός, εφόσον δεν συμφωνήθηκε διαφορετικά.

68. Συλλογικά έργα θεωρούνται, σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 2 Ν.2121/1993, όσα έχουν δημιουργηθεί με τις αυτοτελείς συμβολές περισσότερων δημιουργών κάτω από την πνευματική διεύθυνση και τον συντονισμό ενός φυσικού προσώπου. Το φυσικό αυτό πρόσωπο που έχει την πνευματική διεύθυνση και το συντονισμό είναι ο αρχικός δικαιούχος του περιουσιακού και του ηθικού δικαιώματος επί του συλλογικού έργου, ενώ οι δημιουργοί των επί μέρους συμβολών είναι αρχικοί δικαιούχοι του περιουσιακού και του ηθικού δικαιώματος επί των συμβολών τους, εφόσον αυτές είναι δεκτικές χωριστής μεταβίβασης. Στο πλαίσιο των ρυθμίσεων αυτών του νόμου, στην κατηγορία των συλλ-

λογικών έργων μπορούν να υπαχθούν τα οπτικοακουστικά έργα, αφού σύμφωνα με το άρθρο 9 Ν.2121/ 1993 ο σκηνοθέτης τεκμαίρεται δημιουργός των έργων αυτών.

Τα συλλογικά έργα διαφέρουν από τα έργα συνεργασίας κατά το ότι στην περίπτωση του συλλογικού έργου υπάρχει κάποιο πρόσωπο που έχει την πνευματική διεύθυνση, πρωτοβουλία και συντονισμό των περισσότερων δημιουργών, ενώ στην περίπτωση των έργων συνεργασίας όλοι μαζί οι δημιουργοί εργάζονται για την πραγματοποίηση ενός ενιαίου έργου²⁹.

Στα συλλογικά έργα μπορούν επίσης να υπαχθούν οι εγκυκλοπαίδειες, οι εφημερίδες, τα περιοδικά, τα λεξικά, οι κατ' άρθρο ερμηνείες νόμων και οι τιμητικοί τόμοι³⁰. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διευκρινισθεί ότι το συλλογικό έργο διαφέρει από το συλλεκτικό κατά το ότι τα συλλεκτικά έργα συνήθως συνίστανται στην επιλογή, κατάταξη και διευθέτηση προϋφισταμένων έργων, ενώ τα συλλογικά έργα δημιουργούνται από περισσότερα πρόσωπα που συνεισφέρουν την επιμέρους συμβολή τους κάτω από την πνευματική διεύθυνση και το συντονισμό ενός φυσικού προσώπου³¹.

Ο Ν. 2121/1993 χρησιμοποιεί τον όρο «συλλογές έργων» αντί του όρου συλλεκτικά έργα (βλ. άρθρο 2 παρ. 2 Ν. 2121/1993). Στις συλλογές έργων αναφέρονται ενδεικτικά στο νόμο οι εγκυκλοπαίδειες και τα λεξικά. Οι εγκυκλοπαίδειες υπάγονται στην έννοια των συλλογών ή αλλιώς των συλλεκτικών έργων μόνο στο μέτρο που αποτελούνται από έργα ή τμήματα έργων που προϋπήρχαν. Αν τα πλήρη δημιουργούνται για την εγκυκλοπαίδεια κάτω από την πνευματική διεύθυνση και το συντονισμό φυσικού προσώπου πρόκειται για συλλογικό έργο³². Η νομολογία φαίνεται να χρησιμοποιεί τις έννοιες των συλλεκτικών και συλλογικών έργων αδιακρίτως³³. Η τελική κρίση για ποια κατηγορία έργων πρόκειται ανάγεται στα πραγματικά περιστατικά της κάθε περίπτωσης.

Από τον προαναφερθέντα ορισμό του συλλογικού έργου (άρθρο 7 παρ. 2 Ν. 2121/1993) συνάγεται ότι υπάρχει κάποιος συντονιστής που διευθύνει και καθοδηγεί τους δημιουργούς των επιμέρους συμβολών³⁴. Ο συντονιστής αυτός πρέπει να έχει την πνευματική διεύθυνση του έργου και να είναι φυσικό πρόσωπο. Από την άποψη αυτή αρχικός δικαιούχος της πνευματικής ιδιοκτησίας, μπορεί να είναι ο διευθυντής ή ο επιμελητής της εγκυκλοπαίδειας, ο διευθυντής της εφημερίδας ή του περιοδικού ή όποιο άλλο φυσικό πρόσωπο έχει αναλάβει την πνευματική διεύθυνση και το συντονισμό. Αν την

πνευματική διεύθυνση έχουν αναλάβει περισσότερα φυσικά πρόσωπα, αρχικοί δικαιούχοι μπορούν να θεωρηθούν όλα τα πρόσωπα αυτά. Σε ορισμένες περιπτώσεις δεν αποκλείεται το φυσικό πρόσωπο που έχει την πνευματική διεύθυνση και το συντονισμό να είναι ο ίδιος εκδότης, οπότε μπορεί να θεωρηθεί ότι αυτός είναι ο αρχικός δικαιούχος.

Οι δημιουργοί των επιμέρους συμβολών είναι αρχικοί δικαιούχοι στη συμβολή που ο καθένας έχει δημιουργήσει πχ οι συγγραφείς ηχημάτων εγκυκλοπαίδειας είναι αρχικοί δικαιούχοι των ηχημάτων που ο καθένας έχει συγγράψει, εφόσον η επιμέρους συμβολή είναι δεκτική χωριστής εκμετάλλευσης, δηλαδή εφόσον ο δημιουργός της συμβολής αυτής μπορεί να ασκήσει χωριστά το δικαίωμά του στην επιμέρους συμβολή για άλλο τρόπο εκμετάλλευσης και πέρα από το σκοπό και το περιεχόμενο της αρχικής σύμβασης (πχ ο συγγραφέας ηχημάτων εγκυκλοπαίδειας δεν μπορεί να επιτρέψει σε άλλον εκδότη να περιλάβει τα ήχηματά αυτά σε άλλη εγκυκλοπαίδεια εκτός από την αρχική, θα μπορούσε όμως να συγγράψει ένα επιστημονικό άρθρο ή βιβλίο με σχετικό περιεχόμενο).

Το νομικό πρόσωπο που αναλαμβάνει την εκμετάλλευση του έργου, πχ η εκδοτική

εταιρεία, αποκτά το περιουσιακό δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας δευτερογενώς με μεταβίβαση των σχετικών εξουσιών από τον αρχικό δικαιούχο, καθώς και από τους δημιουργούς των επιμέρους συμβολών, συνήθως δε η εκδοτική εταιρία μιας εγκυκλοπαίδειας συμβάλλεται απευθείας με τους δημιουργούς των επί μέρους συμβολών³⁵. Ο νόμος μάλιστα διευκολύνει την απόδειξη της ιδιότητας του δευτερογενούς δικαιούχου και δέχεται εξαιρετικά για τα συλλογικά έργα τη δυνατότητα να τεκμαίρεται ως δικαιούχος της «πνευματικής ιδιοκτησίας» και νομικό πρόσωπο (βλ. άρθρο 10 παρ. 2 Ν. 2121/1993).

Ο Ν. 2121/1993 αποδίδει στο συλλογικό έργο την ίδια έννοια που είχε και υπό το καθεστώς του προϊούσαντος δικαίου. Σύμφωνα με την πάγια θεωρία το συλλογικό έργο ήταν το αποτέλεσμα δημιουργίας περισσότερων προσώπων, κάτω από την πνευματική διεύθυνση και το συντονισμό ενός φυσικού προσώπου, το οποίο αποφάσιζε τη μορφή του συλλογικού έργου, συντόνιζε και καθοδηγούσε τις προσπάθειες των επιμέρους δημιουργών. Στα έργα αυτά, πχ εγκυκλοπαίδειες, το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας επί του όλου έργου και κατά το προϊούον δίκαιο ανήκε σε εκείνον που διηύθυνε και συντόνιζε τη δημιουργία, ενώ τα δικαιώματα επί των επιμέρους εισφορών ανήκαν στους δημιουργούς των εισφορών αυτών³⁶. Το νομικό πρόσωπο αποκτούσε το δικαίωμα δευτερογενώς με μεταβίβαση των σχετικών εξουσιών από τον αρχικό δικαιούχο και τους δημιουργούς των επιμέρους συμβοηών. Κατά συνέπεια, τόσο κατά το παλαιό όσο και κατά το ισχύον δίκαιο, η πνευματική διεύθυνση και ο συντονισμός από ένα πρόσωπο των επιμέρους συμβοηών, επιτρέπουν τις αναγκαίες μεταβολές των συμβοηών, ώστε να καταστεί δυνατή η προσαρμογή τους στο συλλογικό έργο.

Η ρύθμιση του άρθρου 7 παρ. 2 Ν.2121/1993 συνάδει στο κλασικό ευρωπαϊκό σύστημα, που θέλει αρχικός δικαιούχος της πνευματικής ιδιοκτησίας να είναι φυσικό πρόσωπο και ειδικότερα το πρόσωπο που έχει την πνευματική διεύθυνση και το συντονισμό των επιμέρους συμβολών. Αυτή η πνευματική διεύθυνση και ο συντονισμός επιτρέπουν τις αναγκαίες μεταβολές στις αυτοτελείς επιμέρους συμβολές, ώστε να είναι δυνατή η προσαρμογή στο συλλογικό έργο, το οποίο επιβάλλεται να έχει αρμονική συνέπεια. Άλλωστε κατά το άρθρο 16 Ν. 2121/993, η συναίνεση του δημιουργού αποτελεί τρόπο άσκησης του ηθικού δικαιώματος και δεσμεύει το δημιουργό. Υπό το καθεστώς του προϊσχύσαντος δικαίου δεν υπήρχε αντίστοιχη διάταξη, γινόταν όμως δεκτό ότι ήταν νόμιμες οι συμφωνίες που αφορούσαν την άσκηση του ηθικού δικαιώματος στο μέτρο που περιφρουρείται ο εσωτερικός πνευματικός πυρήνας του έργου³⁷.

Ο Ν. 2121/1993, όπως προαναφέρθηκε, προβλέπει και ορισμένες άλλες ρυθμίσεις που αφορούν ειδικά την κατηγορία αυτή των συλλογικών έργων. Οι ρυθμίσεις αυτές αφορούν το τεκμήριο του δικαιούχου της πνευματικής ιδιοκτησίας και την εξαίρεση από την αρχή της ποσοστιαίας αμοιβής. Σύμφωνα με το άρθρο 10 παρ. 2 Ν. 2121/1993 τεκμαίρεται ως δευτερογενής δικαιούχος της «πνευματικής ιδιοκτησίας» σε ορισμένα έργα, μεταξύ των οποίων και τα συλλογικά έργα, το φυσικό ή νομικό πρόσωπο, του οποίου το όνομα ή η επωνυμία εμφανίζεται πάνω στον υλικό φορέα του έργου κατά τον τρόπο, που συνήθως χρησιμοποιείται για την ένδειξη του δικαιούχου. Σύμφωνα με το άρθρο 33 παρ. 2 Ν. 2121/1993, στην περίπτωση σύμβασης έντυπης έκδοσης συλλογικού έργου και ειδικότερα εγκυκλοπαίδειας, η οφειλόμενη από τον εκδότη αμοιβή δεν είναι ποσοστιαία, δηλαδή δεν συμφωνείται σε ορισμένο ποσοστό επί της τιμής λιανικής πώλησης των αντιτύπων, αλλά σε ορισμένο ποσό, εφάπαξ καταβαλλόμενο. Το ίδιο ισχύει και για τα δικαιώματα των μεταφραστών συλλογικού έργου, όπως η εγκυκλοπαίδεια.

69. Σύνθετο έργο κατά το άρθρο 7 παρ. 3 Ν.2121/1993 είναι το έργο που απαρτίζεται από τμήματα που έχουν δημιουργηθεί χωριστά. Οι δημιουργοί των τμημάτων αυτών είναι αρχικοί συνδικαιούχοι του περιουσιακού και του πθικού δικαιώματος επί του σύνθετου έργου και αποκλειστικοί αρχικοί δικαιούχοι των δικαιωμάτων επί του τμήματος που δημιούργησε ο καθένας, εάν το τμήμα αυτό επιδέχεται χωριστή εκμετάλλευση. Στην πραγματικότητα το σύνθετο έργο πραγματοποιείται με την ένωση περισσοτέρων έργων³⁸. Ως παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί η μουσική σύνθεση που συνοδεύει ποίημα το οποίο απαγγέλλεται από κάποιο καλλιτέχνη³⁹ ή τα ποθυμέσα ως απαρτιζόμενα από έργα τα οποία έχουν δημιουργηθεί χωριστά.

Υ. Τα οπτικοακουστικά έργα

71. Σύμφωνα με το άρθρο 9 Ν.2121/1993 ο σκηνοθέτης τεκμαίρεται ότι είναι δημιουργός του οπτικοακουστικού έργου. Η διάταξη αυτή αποδίδει παλαιό δίκαιο⁴⁷ και ειδικότερα το άρθρο 3 παρ. 1 του Ν. 1597/1986 που όριζε ότι «Ο σκηνοθέτης έχει το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας στο κινηματογραφικό έργο»⁴⁸.

Έχει ήδη αναφερθεί ότι το οπτικοακουστικό έργο είναι έργο συλλογικό με την έννοια του άρθρου 7 παρ. 2 Ν.2121/1993. Ο σκηνοθέτης ως δημιουργός έχει την πνευματική διεύθυνση και το συντονισμό των προσώπων που συμπράττουν στην πνευματική δημιουργία. Η ερμηνεία αυτή ταιριάζει στον ορισμό του συλλογικού έργου που προβλέπεται στο άρθρο 7 παρ. 2 και στο άρθρο 9 Ν.2121/1993 βάσει του οποίου ο σκηνοθέτης τεκμαίρεται ότι είναι ο δημιουργός.

Το τεκμήριο υπέρ του σκηνοθέτη είναι μαχητό, όπως και υπό το καθεστώς του παλαιού δικαίου⁴⁹. Αν γίνει δεκτή η άποψη αυτή, τότε μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να αποδειχθεί ότι και άλλα πρόσωπα συνέβαλαν στη δημιουργία του οπτικοακουστικού έργου. Τέτοια πρόσωπα συνήθως είναι ο σεναριογράφος και ο μουσικοσυνθέτης, αν έπαιξαν το ρόλο του συντονιστή, οπότε είναι συγχρόνως και σκηνοθέτες⁵⁰. Αυτή βέβαια είναι μια ιδιόμορφη ερμηνεία που αρμόζει στις διατάξεις των άρθρων 9 και 7 παρ. 2 Ν.2121/1993, δύσκολα όμως ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

Πάγια ήταν η θέση των φορέων κατά τη διάρκεια της Κοινοβουλευτικής Διαδικασίας να θεωρηθούν συνδημιουργοί ο σκηνοθέτης, ο σεναριογράφος και ο μουσικοσυνθέτης⁵¹, οπότε το οπτικοακουστικό έργο θα υπαγόταν στα έργα συνεργασίας. Αυτό το αίτημα δεν έγινε τότε δεκτό και τελικά ψηφίστηκε το άρθρο 9, σύμφωνα με το προϊσχύσαν δίκαιο. Ούτε η μεταγενέστερη ρύθμιση του άρθρου 8 παρ. 7 Ν.2557/1997 (βλ. παράγραφο 3 στο άρθρο 31 Ν.2121/1993) αφήνει περιθώρια υπαγωγής του οπτικοακουστικού έργου στα έργα συνεργασίας, γιατί η διάταξη αυτή εναρμονίζει την ελληνική νομοθεσία με το άρθρο 2 παρ. 2 της Οδηγίας 93/83 και αφορά τη διάρκεια προστασίας του οπτικοακουστικού έργου.

Άλλωστε με το τελευταίο εδάφιο του άρθρου 34 παρ. 2 Ν.2121/1993 (άρθρο 8 παρ. 20 Ν. 2557/1997) ρητά περιλαμβάνονται στους δημιουργούς των επιμέρους συμβολών ο σεναριογράφος, ο συγγραφέας διαλόγων, ο μουσικοσυνθέτης, ο διευθυντής

φωτογραφίας, ο σκηνογράφος, ο ενδυματολόγος, ο ηχοηέτης και ο επεξεργαστής τελικής σύνθεσης (μοντέρ).

72. Πάντως με την ισχύουσα νομοθεσία ο παραγωγός του οπτικοακουστικού έργου δεν μπορεί ποτέ να αποκτήσει δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας πρωτογενώς, αλλήά μόνο δευτερογενής δικαιούχος μπορεί να γίνει με μεταβίβαση των σχετικών εξουσιών από τον πνευματικό δημιουργό καθώς και από τους δημιουργούς των επιμέρους συμβοηών⁵². Ας σημειωθεί ότι στον πνευματικό δημιουργό (σκηνοθέτη) ανήκει η τελική αρμοδιότητα να αποφασίζει για την οριστική μορφή του έργου (final cut). Πράγματι κατά το άρθρο 34 παρ. 1 Ν.2121/1993, το οπτικοακουστικό έργο για να θεωρηθεί περατωμένο πρέπει να εγκριθεί το πρότυπο παραγωγής αντιτύπων από τον πνευματικό δημιουργό, ενώ καμία μεταγενέστερη παραμόρφωση, περικοπή ή άλλη τροποποίηση της οριστικής αυτής μορφής δεν μπορεί να γίνει χωρίς την άδειά του. Το ηθικό δικαίωμα των δημιουργών των επιμέρους συμβοηών δεν μπορεί να ασκηθεί παρά μόνο σε σχέση με την οριστική μορφή του οπτικοακουστικού έργου, όπως έχει εγκριθεί από το σκηνοθέτη.

VI. Το τεκμήριο του δημιουργού

73. Σύμφωνα με το άρθρο 10 παρ. 1 εδάφιο α Ν.212/1993 τεκμαίρεται ως δημιουργός το πρόσωπο του οποίου το όνομα εμφανίζεται πάνω στον υλικό φορέα του έργου κατά το συνήθη τρόπο⁵³. Η διάταξη αυτή, σε γενικές γραμμές αποδίδει το άρθρο 15 της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης και καθιερώνει το ηλεγόμενο τεκμήριο του δημιουργού για να διευκολυνθεί η απόδειξη της ιδιότητας αυτής, κυρίως όταν ζητείται η δικαστική προστασία του δικαιώματος.

Στο άρθρο 10 παρ. 1 εδ. β' Ν.2121/1993 προβλέπεται ότι το τεκμήριο του δημιουργού ισχύει και για τα ψευδώνυμα έργα, εφόσον το ψευδώνυμο δεν αφήνει αμφιβολία ως προς την ταυτότητα του προσώπου.

Για τα προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών, τα οπτικοακουστικά έργα, καθώς και για τα συλλογικά έργα, το άρθρο 10 παρ. 2 Ν.2121/1993 καθιερώνει το τεκμήριο ότι δικαιούχος της πνευματικής ιδιοκτησίας είναι το φυσικό ή νομικό πρόσωπο του οποίου το όνομα ή η επωνυμία εμφανίζεται πάνω στον υλικό φορέα κατά τον τρόπο που συνήθως χρησιμοποιείται για την ένδειξη του δικαιούχου. Το τεκμήριο αυτό διευκολύνει την απόδειξη του δικαιούχου στις περιπτώσεις που υπάρχει πλειονότητα δημιουργών και η απόδειξη της μεταβίβασης των δικαιωμάτων εμφανίζει πρακτικές δυσκολίες⁵⁴. Η και-

νοτομία της διάταξης συνίσταται στο ότι εφαρμόζεται στα προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών και στα οπτικοακουστικά έργα και αφορά τόσο τα φυσικά, όσο και τα νομικά πρόσωπα, τα οποία σύμφωνα με το ισχύον δίκαιο δεν είναι δυνατόν να είναι πρωτογενείς δικαιούχοι⁵⁵.

Η Οδηγία 2004/48 σχετικά με την επιβολή των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας προβλέπει ειδική ρύθμιση για το «τεκμήριο πνευματικής ιδιοκτησίας ή κατοχής συγγενικών δικαιωμάτων». Ειδικότερα σύμφωνα με το άρθρο 5 θεωρείται ότι είναι δημιουργός ενός λογοτεχνικού ή καλλιτεχνικού έργου το πρόσωπο του οποίου το όνομα εμφανίζεται στο έργο κατά τον συνήθη τρόπο. Η διατύπωση αυτή αντανακλά την εφαρμογή του τεκμηρίου που προβλέπεται στη Διεθνή Σύμβαση Βέρνης (άρθρο 15), καθώς και στη νομοθεσία ή την πρακτική των κρατών μελών (αιτ. οκ. 18). Σε εναρμόνιση με το άρθρο 5 της Οδηγίας 2004/48 προστέθηκε η παράγραφος 3 στο άρθρο 10 N. 2121/1993 (βλ. άρθρο 2 παρ. 1 N. 3524/2007) που προβλέπει ότι η ρύθμιση της παραγράφου 1 του άρθρου 10 N. 2121/1993 εφαρμόζεται αναλόγως στους δικαιούχους συγγενικών δικαιωμάτων ως προς το προστατευόμενο αντικείμενο, καθώς και στους κατασκευαστές βάσεων δεδομένων για το ειδικής φύσης δικαίωμά τους.

Όλα τα τεκμήρια αυτά είναι μαχητά και κατά συνέπεια επιτρέπεται αντίθετη απόδειξη⁵⁶.

VII. Δικαιούχοι «ορφανών έργων»

74. Ο όρος «ορφανά έργα» (orphan works) υποδηλώνει τα έργα με δημιουργό αγνώστου ταυτότητας (unidentified) ή με δημιουργό γνωστό που όμως δεν μπορεί να εντοπισθεί, πχ έχει άγνωστη κατοικία ή έχει πεθάνει και υπάρχει αβεβαιότητα ως προς τους κληρονόμους του⁵⁷. Η χρήση των έργων αυτών χωρίς την άδεια του δημιουργού ή του κληρονόμου είναι παράνομη και για το λόγο αυτό έχουν γίνει προσπάθειες επίλυσης του θέματος ανεύρεσης των δικαιούχων.

Μία πρώτη λύση που έχει προταθεί είναι η παροχή πληροφοριών ως προς τον δικαιούχο με οποιονδήποτε τρόπο ή με μορφή DRM (digital rights management) στο πλαίσιο των υποχρεώσεων σχετικά με την ενημέρωση για τη διαχείριση των δικαιωμάτων (άρθρο 7 Οδηγίας 2001/29, άρθρο 12 Συνθήκης για την Πνευματική Ιδιοκτησία, άρθρο

19 Συνθήκης για τις Εκτελέσεις και τα Φωνογραφήματα, άρθρο 66 Β που προστέθηκε στο Ν. 2121/1993 με το άρθρο 81 παρ. 11 Ν. 3057/2002). Η δημιουργία βάσης δεδομένων με πληροφορίες για τους δικαιούχους σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο θα διευκόλυνε την ανεύρεση του δημιουργού, αλλά αν λάβει υποχρεωτικό χαρακτήρα θα ερχόταν σε αντίθεση με την αρχή της προστασίας χωρίς την τήρηση διατυπώσεων και ειδικότερα με το άρθρο 5 παρ.2 της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης. Θα μπορούσε βέβαια να διαμορφωθεί ένα σύστημα που θα ενθαρρύνει τους δημιουργούς να δίνουν στο κοινό παρόμοιες πληροφορίες ή να διαθέτουν το έργο τους με ηλεκτρονικές άδειες, όπως οι άδειες Creative Commons ή οι Click-use licenses.

Σημαντική μπορεί να είναι η συμβολή των οργανισμών συλλογικής διαχείρισης που έχουν πάντοτε τη δυνατότητα να βρουν το δικαιούχο ή να δώσουν στο χρήστη συλλογική άδεια χρήσης του ρεπερτορίου τους ή να ακολουθήσουν το γνωστό σύστημα των extended collective licensing και να καλύψουν όλους τους δικαιούχους του κλάδου. Θα μπορούσε επίσης να προβλεφθεί νομοθετικά υποχρεωτική συλλογική διαχείριση για τα ορφανά έργα⁵⁸.

Σε ορισμένες νομοθεσίες προβλέπονται ειδικές ρυθμίσεις που επιτρέπουν τη χορήγηση αδειών από αρμόδιο δημόσιο φορέα. Σύμφωνα με το άρθρο 77 του Καναδικού Copyright Act, όποιος θέλει να χρησιμοποιήσει «ορφανά έργα» έχει τη δυνατότητα να υποβάλει αίτηση στο Copyright Board που μπορεί να χορηγήσει μη αποκλειστική άδεια, εφόσον αποδειχθεί ότι ο χρήστης κατέβαλε δικαιολογημένες προσπάθειες (reasonable efforts) για τον εντοπισμό του δικαιούχου. Η αμοιβή καταβάλλεται συνήθως στον οικείο οργανισμό συλλογικής διαχείρισης που αναλαμβάνει για χρονικό διάστημα συνήθως πέντε ετών να πληρώσει το δικαιούχο αν αυτός αναφανεί. Στην Ιαπωνία σχετική άδεια χορηγείται από την Japanese Agency for Cultural Affairs και στο Ηνωμένο Βασίλειο από το UK Copyright Tribunal. Στις ΗΠΑ εκκρεμεί νομοσχέδιο⁵⁹ που περιορίζει την ευθύνη για προσβολή του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας για τους καλλιτέχνες και τους εκπαιδευτικούς οι οποίοι θέλουν να χρησιμοποιήσουν και δεν ανευρίσκουν το δημιουργό παρά τη δικαιολογημένη και επιμελή έρευνα («reasonably diligent search»). Έχει επίσης προταθεί να προβλεφθεί ένας νέος περιορισμός στην Οδηγία 2001/29, αφού οποιαδήποτε λύση θα πρέπει να είναι σύμφωνη με το κοινοτικό κεκτημένο. Προς το παρόν πέρα από τους οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης που μπορούν να βοηθήσουν στην αναζήτηση των δικαιούχων, σημαντικό ρόλο μπορεί να έχουν και οι βιβλιοθήκες που αναλαμβάνουν τη νομική κατάθεση, καθώς και τα αρχεία. Στη Σύσταση της Επιτροπής

της 24^{ης} Αυγούστου 2006 για την ψηφιοποίηση πολιτιστικού υλικού (ΕΕΕΚ L 236/28 31.8.2006) συνιστάται στα κράτη μέλη να βελτιώσουν τις συνθήκες ψηφιοποίησης και επιγραμμικής προσβασιμότητας δημιουργώντας μηχανισμούς για τη διευκόλυνση της χρήσης ορφανών έργων, ύστερα από διαβουλεύσεις με τα ενδιαφερόμενα μέρη και προωθώντας τη διάθεση καταλόγων γνωστών ορφανών έργων και έργων ελεύθερης πρόσβασης (Σύσταση της 24^{ης} Αυγούστου 2006 αρ. 6 στοιχεία α και γ). Η πλέον πρακτική λύση είναι να προβλεφθεί νομοθετικά η διαδικασία χορήγησης αδειών μέσω των οργανισμών συλλογικής διαχείρισης της κάθε κατηγορίας δικαιούχων.